

Και η αντιφώνηση του ποιητή:

«Σε χώρα μακρυνή κι αρυτίδωτη τώρα πορεύομαι.
 Τώρα το χέρι του θανάτου
 αυτό χαρίζει τη Ζωή.
 Και ο ύπνος δεν υπάρχει.
 Χτυπά η καμπάνα του μεσημεριού
 κι αργά στις πέτρες τις πυρρές χαράζονται τα γράμματα
 NYN και AIEN και ΑΞΙΟΝ ΕΣΤΙ» (Ελύτης).

Ιδού τα κάτοπτρα της αθανασίας.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΒΡΕΤΑΚΟΣ
 ΑΘΗΝΑ

Βασιλείου Κύρκου, *Αρχαίος ελληνικός διαφωτισμός και Σοφιστική*, Αθήνα 1986.

Προ ολίγων ετών (1986) είδε το φως της δημοσιότητας το βιβλίο του καθηγητού της φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων κ. Βασιλ. Κύρκου υπό τον τίτλο «Αρχαίος ελληνικός διαφωτισμός και Σοφιστική».

Στο βιβλίο αυτό, το οποίο αναμφιβόλως εμπλουτίζει την νεοελληνική φιλοσοφική βιβλιογραφία με ένα σημαντικό έργο, ο συγγραφέας επιχειρεί μια πλήρη και συστηματική μελέτη, όσο και ιστορική ταυτόχρονα έρευνα, του κινήματος της Σοφιστικής στην αρχαία Ελλάδα. Εξετάζει αυτό ιδίως στο πλαίσιο της νέας κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας που διαμορφώθηκε στην Ελλάδα μετά τους περσικούς πολέμους και προβαίνει στην εξέταση των σχετικών προβλημάτων με πλήρη νηφαλιότητα πνεύματος.

Οποιοσδήποτε αντιρρήσεις κι αν έχει κανείς κατά της θετικής αξιολογήσεως της σοφιστικής, επηρεασμένος από τον α' ή β' αρνητικό παράγοντα αυτής, δεν μπορεί να μη δεχθεί αυτό που ο συγγραφέας τονίζει στον πρόλογο του βιβλίου του «... αντίθετα πιστεύουμε τώρα ότι η Σοφιστική είναι κοινωνικό κίνημα και εισάγει στην Ελληνική κοινωνία της πεντηκονταετίας, στο δεύτερο μισό του 5ου αιώνα μ.Χ., κυρίως βέβαια στην κοινωνία της Αθήνας, νέες κοινωνικές αντιλήψεις και ανταποκρίνεται στα αιτήματα μιας νέας κοινωνίας (σελ. 8).

Ο συγγραφέας επιχειρεί με αυστηρή επιστημονική μεθοδολογία να υποστηρίξει αυτή την άποψη και το επιτυγχάνει με τον ισορροπημένο τρόπο σκέψης, τον οποίο εφαρμόζει στη μελέτη των διαφόρων ειδικών προβλημάτων.

Μετά την εισαγωγή διερευνά τις ιστορικές συνθήκες που ευνόησαν τη γέννηση και την άνθιση της Σοφιστικής, και κατόπιν εισέρχεται στην κατά ειδικότερα κεφάλαια εξέταση του όλου θέματος.

Στο πρώτο κεφάλαιο ερευνά την πρόδρομη φάση του αρχαίου ελληνικού διαφωτισμού και αναφέρεται στις ποικίλες φάσεις αυτού, όπως εκδηλώθηκαν στο κίνημα των προσωκρατικών: παρατηρεί σχετικά: «Η διαφωτιστική κίνηση των μεγάλων προσωκρατικών φιλοσόφων προετοίμασε το γενικότερο πνευματικό κλίμα και "ωρίμασε" τα πράγματα ώστε να ριζώσει και να αναπτυχθεί το κίνημα της σοφιστικής» (σελ. 38).

Στο δεύτερο υποκεφάλαιο του ίδιου πρώτου κεφαλαίου επιχειρεί μια συγκριτική διερεύνηση μεταξύ του αρχαίου ελληνικού διαφωτισμού και του νεότερου ευρωπαϊκού διαφωτισμού, η οποία συγκριτική μελέτη οδηγεί στο συμπέρασμα: «ο νεότερος ευρωπαϊκός διαφωτισμός είναι στο σύνολό του ένα κίνημα ιδεολογικό και κοινωνικοπολιτικό με σαφείς προθέσεις και στόχους την ανατροπή του παλαιού καθεστώτος (Ancien regime), πολιτικού και ιδεολογικού. Αντίθετα ο αρχαίος ελληνικός διαφωτισμός έχει περισσότερο διαφωτιστικό και κοινωνικό χαρακτήρα. Από αυτό απέρρευε και ο παιδευτικός χαρακτήρας, διότι εκπορεύεται από κοινωνικές καταστάσεις εντελώς διαφορετικές από αυτές του ευρωπαϊκού διαφωτισμού. Ο ελληνικός διαφωτισμός διαμορφώνεται μέσα σε κλίμα δημοκρατίας και ελευθερίας σε μια λαμπρή συγκυρία του αρχαίου ελληνικού κόσμου, κι αυτήν θέλει να απαλλάξει από προκαταλήψεις κοινωνικές, θρησκευτικές και πολιτικές· θέλει δηλ. να την κάνει καλύτερη» (σελ. 52).

Στη συνέχεια ο συγγραφέας μελετά τη νέα αντίληψη για τον κόσμο, την διαμόρφωση του νέου πολιτικού λόγου, και τις νέες παιδευτικές ιδέες που εισήγαγαν οι σοφιστές.

Στο δεύτερο κεφάλαιο εισέρχεται στην καρδιά του προβλήματος και διερευνά πλέον τη Σοφιστική στις ιδιαίτερες εκφράσεις, της αρχίζοντας από την «επίσκεψιν» των ονομάτων και προχωρώντας στους γεωγραφικούς χώρους όπου άνθισε η σοφιστική, συνεχίζει με την ιδιαίτερη διερεύνηση της πνευματικής πρωτοπορίας επί των νέων πεδίων σκέψης του ανθρώπου, που συνιστά η σοφιστική.

Στο 3ο κεφάλαιο μελετά πλέον συστηματικά τη στροφή από τη φύση στον άνθρωπο, προς τα ηθικά και πολιτικά προβλήματα. Προβαίνει σε ιδιαίτερη έρευνα των κυρίων στοιχείων της διδασκαλίας των Σοφιστών και σε ουσιαστικό συγκριτικό έλεγχο της διαφοράς μεταξύ Σωκράτη και Σοφιστών, και επισημαίνει ότι «ο μιν Σωκράτης είναι γνήσιος λαϊκός φιλόσοφος που ζει και βρίσκεται διαρκώς σε απορία και πνευματική εγρήγορση... Οι σοφιστές αντίθετα δεν είναι φιλόσοφοι με τη συστηματική έννοια του όρου. Κανείς ποτέ από τους Σοφιστές δεν είπε ότι είναι φιλόσοφος. Ο Πλάτων εύστοχα τους κατατάσσει στα μεθόρια φιλοσοφίας και πολιτικής. Οι ίδιοι είναι επαγγελματίες δάσκαλοι της πολιτικής τέχνης...» (σελ. 136-137) που πίστευαν ότι προσφέρουν κοινωνικό έργο (σελ. 139). Γράφει συναφώς:

«Η προσφορά του Σωκράτη απέβλεπε να μορφώσει την ψυχή του νέου ανθρώπου με το ήθος και το λόγο της φιλοσοφίας με τη δικαιοσύνη και την αλήθεια... οι σοφιστές, με την πολιτική τέχνη και την καλλιέργεια των δεξιοτήτων του νέου, επεδίωκαν να τον προετοιμάσουν να κερδίσει και να επιτύχει στον σκληρό αγώνα της ζωής. Η διδασκαλία τους, χωρίς να παραβλέπει την πνευματική συγκρότηση των ανθρώπων, ικανοποιούσε κοινωνικά αιτήματα της πρακτικής ζωής» (σελ. 151).

Στα σημεία αυτά ο επιστημονικός λόγος του συγγραφέως του βιβλίου βρίσκεται σε μια από τις πλέον ευτυχείς του στιγμές. Δύσκολα θα διαφωνούσε κανείς με αυτές τις επισημάνσεις, τις αμερόληπτες, αντικειμενικές, τόσο ισορροπημένες και νηφάλιες.

Στη συνέχεια στο 4ο κεφάλαιο «οι Σοφιστές και οι κοινωνικοί θεσμοί» διατυπώνει τη νέα αντίληψη που εισάγουν οι Σοφιστές σχετικά με τους κοινωνικούς θεσμούς και τις νέες ιδέες πάνω σε θέματα έρευνας της αγωγής και της επιστήμης. Ιδιαίτερα στρέφει την προσοχή του στο πρόβλημα της αντιθέσεως «φύσει — νόμω», στο σχετικό δηλ. με την πηγή του δικαίου και τονίζει την προσφορά των Σοφιστών στο θέμα αυτό, ενώ στο επόμενο πέμπτο κεφάλαιο «Η ανθρωπολογία των Σοφιστών» εξετάζονται συστηματικότερα οι θέσεις του Σοφιστικού κινήματος έναντι του ανθρωπολογικού προβλήματος και τα προβλήματα των κοινωνικών διακρίσεων, θέμα στο οποίο αφιερώνονται αρκετές σελίδες.

Στο 6ο κεφάλαιο «Η σχέση Σοφιστικής και ρητορικής» τονίζεται ότι η αλήθεια δοκιμάζεται στο ρητορικό λόγο (σελ. 292), αλλά η οποιαδήποτε ηθική της αποτίμηση συναρτάται με την κοινωνική λειτουργία της ρητορικής τέχνης (σελ. 293).

Ο επιστημονικός λόγος, θα παρατηρούσαμε, είναι λόγος αμερόληπτος, αυτό σημαίνει και λόγος ψυχρός από αισθήματα και σκληρός στο όνομα της αλήθειας, λόγος ήρεμος και ενίοτε παγερός, απροσωπόληπτος και ξένος προς ιδεολογικές προθέσεις και προκαταλήψεις. Σ' αυτό το μελέτημά του για τη Σοφιστική ο Καθηγ. Βασ. Κύρκος επιτυγχάνει να πραγματοποιήσει αυτά τα αιτήματα του γνησίου επιστημονικού λόγου. Με πλήρη και εξαντλητική γνώση των φιλολογικών πηγών, με πλήρη επίσης γνώση της βιβλιογραφίας και με μεθοδική διερεύνηση, με ισορροπημένη και νηφάλια σκέψη συνέθεσε ένα επιστημονικό σύγγραμμα με μεγάλες αρετές. Ακόμα στην περίπτωση που θα διαφωνούσε κανείς, και υπάρχει βεβαίως και αυτό το ενδεχόμενο προς επί μέρους επισημάνσεις και αξιολογήσεις (και πάλιν τι σημασία θα είχε άλλωστε η όποια διαφωνία, αφού και αυτή είναι στοιχείο της έρευνας το έργο είναι σημαντικότερο και η προσφορά εξαιρετικά μεγάλη.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ
ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΛΑΡΙΣΑ